

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2021.2.1>
УДК 811

Наталія ВАЙДИЧ

вчитель англійської мови, середня загальноосвітня школа № 1, вул. Клубна, 2-А, с. Дачне,
Одеська область, Біляївський район, Україна, 67624
ORCID: 0000-0004-1955-5028

Nataliia VAIDYCH

English teacher, Secondary school № 1, st. Clubna, 2-A, village Dachne, Odessa region,
Bilyaiv district, Ukraine, 67624
ORCID: 0000-0004-1955-5028

ПЕДАГОГІЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

PEDAGOGICAL SUPERVISION

За Законом України «Про загальну середню освіту» заклади освіти покликані забезпечити адекватну готовність педагога до роботи в умовах особистісно орієнтованої освіти, що передбачає насамперед оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості дитини і побудову навчально-виховного процесу на діагностичній основі. **Мета статті** – дослідження проблеми методики розвитку компонентів підготовки вчителя та учнів до співпраці в рамках ведення педагогічного спостереження. Визначено основні принципи функціонування педагогічного спостереження: цілеспрямованість, планомірність, систематичність, об'єктивність, константність, контрольність. **Наукова новизна.** Новизна полягає у здійсненні історико-логічного аналізу поглядів на природу педагогічного спостереження; уточненні сутності і структури поняття «педагогічне спостереження»; розширенні інструментарію ведення педагогічного спостереження. **Висновки.** В ході дослідження було виявлено готовність вчителя і учнів до співпраці в межах ведення педагогічного спостереження. Був проаналізований стан даної проблеми в психолого-педагогічній науці; були вивчені чинники ефективності перебігу педагогічного спостереження.

Ключові слова: педагогічне спостереження, підготовка вчителя до проведення педагогічного спостереження, методика, компонент.

According to the Law of Ukraine “On General Secondary Education”, educational institutions are designed to ensure adequate readiness of teachers to work in a person-centered education, which primarily involves mastering modern tools for studying the child's personality and building an educational process on a diagnostic basis. **The purpose** of the article is to study the problem of methods of development of components of teacher and student preparation for cooperation in the framework of pedagogical observation. The basic principles of functioning of pedagogical supervision are defined: purposefulness, plannedness, systematicity, objectivity, constancy, controllability. **Scientific novelty.** The novelty lies in the implementation of historical and logical analysis of views on the nature of pedagogical observation; clarification of the essence and structure of the concept of “pedagogical observation”; expanding the tools of pedagogical observation. **Conclusions.** The study revealed the willingness of teachers and students to cooperate in the framework of pedagogical observation. The state of this problem in psychological and pedagogical science was analyzed; factors of efficiency of a course of pedagogical supervision were studied.

Keywords: pedagogical supervision, preparation of the teacher for carrying out pedagogical supervision, technique, component.

Актуальність проблеми. За Законом України «Про загальну середню освіту» заклади освіти покликані забезпечити адекватну готовність педагога до роботи в умовах особистісно орієнтованої освіти, що передбачає насамперед оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості дитини і побудову навчально-виховного процесу на діагностичній основі.

Актуальність порушеної проблеми, необхідність наукового пошуку ефективних шляхів професійного розвитку педагога зумовили вибір теми дослідження: «Педагогічне спостереження». Актуальність дослідження

полягає в модернізації загальної середньої освіти. За своєю сутністю вона має глибинний характер і потребує професійної переорієнтації вчителя та учня на нові цілі, зміст, технології навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спостереження у теоретичних і практичних напрацюваннях педагогів і психологів (Б.П. Бітінас, Н.К. Голубев, К. Інгенкамп, О.В. Киричук, Я.Л. Коломінський, Л.І. Кочетов, І.І. Прокоп'єв, О.Я. Савченко, В.А. Семиченко) постає як пріоритетний метод педагогічної діагностики. Саме педагогічному спостереженню віддаються переваги, коли

йдеться про прогнозування результатів діяльності школярів, різнорівневе забезпечення навчально-виховного процесу, диференційований підхід у навчанні учнів, які відрізняються рівнем навченості і можливостями навчуваності, та інші аспекти реалізації ідей особистісно орієнтованого педагогічного впливу [1, с. 35]. Передісторією наукового підходу до вивчення дитини є багатовіковий досвід спостережень за дітьми, їхньою поведінкою, вчинками та вихованням. Упродовж всього історичного розвитку педагогічної думки простежується розуміння значущості спостереження у процесі вивчення особистості. У педагогічних поглядах А. Дістервега, В. Прейєра, Й.Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К.Д. Ушинського спостереження розглядається як метод гуманістичної педагогіки, в центрі якої – особистість дитини та її розвиток.

Пріоритетність спостереження у порівнянні з іншими методами вивчення дитини простежується у педологічних дослідженнях П.П. Блонського, О.Ф. Лазурського, В.П. Кащенко, С. Холла та інших.

Дослідження джерельної бази з проблеми свідчить про те, що педагогічне спостереження має низку специфічних характеристик, аналізу яких присвячені роботи Л.І. Божович, Л.С. Виготського, Ф.М. Гोनоболіна, І.А. Зязюна, Г.С. Костюка, Н.В. Кузьміної, Г.О. Люблінської, С.Д. Максименка, І.В. Страхова та інших.

Актуальність порушеної проблеми, необхідність наукового пошуку ефективних шляхів професійного розвитку педагога зумовили вибір теми дослідження: «Педагогічне спостереження». Актуальність дослідження полягає в модернізації загальної середньої освіти. За своєю сутністю вона має глибинний характер і потребує професійної переорієнтації вчителя та учня на нові цілі, зміст, технології навчання.

Новизна полягає у здійсненні історико-логічного аналізу поглядів на природу педагогічного спостереження; уточненні сутності і структури поняття «педагогічне спостереження»; розширенні інструментарію ведення педагогічного спостереження.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні методики розвитку компонентів готовності вчителя й учнів до співпраці в межах ведення педагогічного спостереження.

Відповідно до мети визначено основні завдання дослідження: проаналізувати стан проблеми, яка досліджується, у психолого-педагогічній науці; вивчити чинники ефективності перебігу педагогічного спостереження.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів – теоретичний аналіз і синтез філософських, психологічних і педагогічних досліджень з теорії і методики педагогічного спостереження, аналіз сучасних концепцій освіти; теоретичне моделювання педагогічних явищ. Вони взаємно доповнювали один одного і дали змогу визначити теоретичні основи досліджуваної проблеми.

Емпіричні методи: педагогічне спостереження, самооцінка, анкетування, тестування, бесіда. За результатами опрацювання філософських, психологічних, історико-педагогічних та інших джерел здійснено ретроспективний аналіз поглядів на природу педагогічного спостереження, розкрито його сутнісні характеристики, визначено об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на перебіг педагогічного спостереження у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу. Метод спостереження є одним із основних емпіричних методів педагогічного дослідження, який полягає у систематичному і цілеспрямованому сприйнятті педагогічних явищ з метою вивчення їх специфічних змін у конкретних умовах, а також у пошуку змісту цих явищ [2, с. 43]. За його допомогою вивчають зовнішні прояви почуттів і поведінку вихованців у різних умовах їхнього життя та діяльності. Аналіз матеріалів, отриманих під час всебічного спостереження, дає можливість пізнавати думки й почуття, відносини й мотиви, настанови та інші недоступні для безпосереднього сприймання психічні компоненти, які дають змогу знаходити характерні тенденції розвитку особистості та колективу, намічати обґрунтовані шляхи управління ними, формувати необхідні духовні та морально-психічні характеристики.

«Спостереження стає методом тоді, коли воно не обмежується тільки констатацією, описом фактів, а має наукове пояснення, класифікацію», писали В.В. Ковальчук та Л.М. Моїсєєв [3, с. 132]. Перша ознака науковості методу спостереження – цілеспрямованість, наявність гіпотези. Цілеспрямованість спостереження – це визначення мети та завдань дослідження.

Вимоги методу об'єктивного спостереження:

- природність (типовість умов – вихованці не повинні знати, що за ними спостерігають);
- ведення щоденника спостереження;
- точне визначення об'єкта і предмета спостереження (найбільш важливі риси особистості, колективу);

- обмеження дослідником мінімальних ознак, які є предметом спостереження;
- вироблення дослідником конкретних критеріїв оцінки цих ознак;
- чіткість і тривалість спостереження.

Позитивна якість цього методу – природність вияву педагогічних явищ. Недоліки – пасивна позиція дослідника (він чекає, коли явище матиме місце); метод майже виключає психологічний аналіз, що знижує надійність висновків; обмежує виявлення причин; потребує багато часу.

Об'єктивна систематична фіксація різних педагогічних явищ є важливою характеристикою спостереження. Протоколювання, магнітний запис, фото- і кінозйомка, хронометраж і запис за допомогою спеціальної апаратури дають можливість накопичувати й зберігати факти, класифікувати їх, установлювати закономірні зв'язки між ними, робити узагальнення. Використовуються спостереження в різних формах. Воно може бути безпосереднім (здійснюється самим дослідником) і непрямим (дослідник узагальнює дані, отримані від інших осіб). Спостереження стає повним, коли фіксуються всі прояви психічної та педагогічної діяльності учня або групи учнів протягом часу (наприклад за семестр).

У педагогіці розрізняють просте (звичайне) спостереження, коли події фіксують збоку, і співучасне (включене) спостереження, коли дослідник, адаптуючись у середовищі, аналізує події начебто «зсередини» [4, с. 110].

Спостереження – процес складний: можна дивитись, але не побачити, спостерігати одне явище, а помітити інше. В педагогіці спостереження перетворюється на справжнє мистецтво. Тембр голосу, погляд, розширення чи звуження зіниць, ледь помітна зміна поведінки у спілкуванні з оточуючими та інші, найрізноманітніші, важко фіксовані реакції особистості, колективу можуть стати підґрунтям глибоких педагогічних висновків. Таким чином, спостереження є початковим і одним із найбільш поширених методів педагогіки.

Воно може розглядатися як самостійний метод, але частіше використовується спільно з будь-яким іншим, наприклад, бесідою, проведенням групового або індивідуального дослідження.

Результати досліджень, висновки спостереження за емоційно-вольовою сферою досліджуваного заносяться в індивідуальну карту. Отже, спостереження можна вважати науковим методом педагогічного дослідження лише у тому разі, коли воно не обмежується тільки констатацією фактів та зображенням

їх, а стає основою наукового обґрунтування природи педагогічних явищ.

Сучасні погляди на педагогічне спостереження характеризуються розумінням його сутності як «можливості співробітництва дитини і вчителя», «шляху до пізнання людської особистості» (Л.С. Виготський).

У поглядах дослідників (Б.П. Бігінас, Ю.З. Гільбух, Н.К. Голубев, К. Інгенкамп, Я.Л. Коломінський, С.Д. Максименко, О.Я. Савченко та інші) спостереження поставлено на реальний ґрунт педагогічної діагностики, що зумовило значне поглиблення та модернізацію його використання у педагогічній практиці.

У цілому розвиток підходів до розуміння сутності педагогічного спостереження позначено такими якісно визначеними характеристиками:

- відбулося переосмислення функцій спостереження: від констатації і фіксування фактів до діагностування та прогнозування педагогічних явищ. У зв'язку з чим педагогічне спостереження набуло статусу діагностичного методу;

- склався арсенал типів та видів спостереження;

- означилися роль і деякі елементи технології спостереження у педагогічному процесі;

- визначився інструментарій ведення педагогічного спостереження: засоби фіксації фактів, джерела збору інформації про дитину, методики обробки даних.

На основі теоретично-методологічного аналізу літературних джерел, практики застосування педагогічного спостереження у навчально-виховному процесі дано визначення педагогічного спостереження – як систематичної, планової і обмеженої в часі діяльності, яка спрямована на сприйняття, діагностування і прогнозування педагогічних явищ та забезпечення перебігу педагогічного процесу від визначення мети до отримання результатів.

Сферою використання педагогічного спостереження є царина навчально-виховного процесу, у якій воно покликане обслуговувати всі педагогічні явища – від їх зародження до завершення, від задумів до результатів реалізації, від діагностування до консультування і надання практичної допомоги батькам та учням. [7, с. 24]

На основі інтеграції даних філософської, психологічної та педагогічної літератури про педагогічне спостереження було визначено основні принципи його функціонування у педагогічній діяльності: цілеспрямованість, планомірність, систематичність,

об'єктивність, константність, контрольність. Уточнено вимоги, які ставляться до діагностичного спостереження, а саме: об'єктивність, надійність, валідність.

Уміння спостерігати розглядається як складне утворення, до якого віднесено такі групи професійних умінь: конструктивні, перцептивні, діагностико-прогностичні і гностичні. Кожна група умінь тісно пов'язана із педагогічним сприйманням, мисленням, увагою, увагою, інтуїцією (О.П. Болтунов, І.О. Зимня, С.Б. Єлканов, Г.А. Ковальов, Н.В. Кузьміна, Є.І. Рогов, О.Я. Савченко, В.А. Семиченко, В.О. Сластьонін, Н.Ф. Талізіна). Нові соціально-педагогічні умови й актуальні запити практики задають нову мету навчання і виховання – повернення до особистості учня, визнання його як суб'єкта педагогічного впливу, врахування особливостей реального розвитку кожного школяра, його потенцій.

Це зумовлює переорієнтацію вчителя на оволодіння інструментарієм вивчення особистості учня.

Для підтвердження теоретичної бази про педагогічне спостереження було проведено експеримент на базі Дачненської ЗОШ №1 Біляївського району Одеської області, в якому приймали участь учні 9–11 класів.

Внаслідок проведеної дослідно-експериментальної роботи було визначено такі рівні сформованості досліджуваної якості в учнів 9–11 класів: високий, середній, низький. Перед початком експерименту школярам було роз'яснено сутність терміну «педагогічне спостереження» і його значущість у співпраці вчителів з учнями. Учнів було поділено на дві групи: експериментальну та контрольну.

Високий рівень готовності учня до ведення над ним педагогічного спостереження характеризується наявністю усіх показників у повному обсязі, а саме: прагненням до самовдосконалення, усвідомленістю значущості педагогічного спостереження як пріоритетного методу діагностики; бажанням допо-

могти вчителю; активною поведінкою на уроках.

Учні середнього рівня готовності до ведення педагогічного спостереження над ними мають позитивну мотивацію, усвідомлюють значущість педагогічного спостереження, але не прагнуть до самовдосконалення. Вони висловлюють бажання допомогти вчителю, але не ведуть себе активно на уроках.

Учні низького рівня готовності до ведення над ними педагогічного спостереження не усвідомлюють значущість цього методу. В них не спостерігається прагнення до самовдосконалення. На уроках взагалі не активні, бажання допомогти вчителю не висловлюють.

Кожний рівень готовності характеризується наявністю якісних і кількісних ознак.

За даними експериментальної частини дослідницької роботи, до вищого рівня готовності віднесено: учнів експериментальної групи – 6,0%; контрольної – 5,9%; до середнього – 25,6% (ЕГ), 25,2% (КГ); до низького – 68,4% (ЕГ), 68,9%(КГ).

У процесі експерименту, під час якого вивчались судження учнів та їхня готовність до співпраці, було з'ясовано, що більшість з них засвоїли знання про явище педагогічного спостереження, однак це не мало значного впливу на готовність до співпраці з учителем.

Висновки і пропозиції. Отже, в ході дослідження було виявлено готовність вчителя і учнів до співпраці в межах ведення педагогічного спостереження. Був проаналізований стан даної проблеми в психолого-педагогічній науці; були вивчені чинники ефективності перебігу педагогічного спостереження.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у висвітленні зарубіжного досвіду використання педагогічного спостереження як діагностико-прогностичного методу; експериментальному відпрацюванні системи прийомів ведення педагогічного спостереження у різних вікових групах; формуванні культури педагогічного спостереження.

Література:

1. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ, 2001.
2. Спиринов Л.Ф. Педагогический эксперимент в области воспитания. *Методы педагогического исследования* / Ред. В.И. Журавлев. Москва, «Просвещение», 1972. С. 34–61.
3. Ковальчук В.В., Моїсєєв Л.М. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2004.
4. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. Москва : Педагогика, 1974. 185 с.
5. Засоби Г.А. Практикум по педагогике. Москва, 1986.
6. Вірченко С.В. Сучасна філософія освіти, інноваційні методи формування майбутнього фахівця. Формування професіоналізму майбутнього фахівця в контексті вимог Болонського процесу: Мат. Міжнародн. наук.-практ. конфер. Одеса, 2008. С. 11–13.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Москва : Изд-во «Пинтер», 1999. 236 с.

References:

1. Fitsula, M.M. (2001). *Pedahohika: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh pedahohichnykh zakladiv osvity* [Pedagogy: A textbook for students of higher pedagogical educational institutions]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Spyrin, L.F. (1972). *Pedahohycheskyi eksperyment v oblasti vospytanyia. Metody pedahohycheskoho yssledovanyia* [Pedagogical experiment in the field of education. Methods of pedagogical research]. V.Y. Zhuravlev (Ed.) Moscow, "Prosveshchenye", P. 34–61 [in Russian].
3. Kovalchuk, V.V., Moisieiev, L.M. (2004). *Osnovy naukovykh doslidzhen: Navchalnyi posibnyk* [Fundamentals of scientific research: Textbook]. Kyiv: VD "Profesional" [in Ukrainian].
4. Ushinskiy, K.D. (1974). *Izbrannyye pedagogicheskie sochineniya*. [Selected pedagogical works]. Moscow: Pedagogika, 185 p. [in Russian].
5. Zasobina, G.A. (1986). *Praktikum po pedagogike* [Workshop on pedagogy] Moscow [in Russian].
6. Virchenko, S.V. (2008). Suchasna filosofia osvity, innovatsiini metody formuvannya maibutnoho fakhivtsia. Formuvannya profesionalizmu maibutnoho fakhivtsia v konteksti vymoh Bolonskoho protsesu [Modern philosophy of education, innovative methods of forming a future specialist. Formation of professionalism of the future specialist in the context of the requirements of the Bologna process] *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Proceedings of the International scientific-practical conference* Odesa, P. 11–13 [in Ukrainian].
7. Rubinshteyn, S.L. (1999) *Osnovy obshchey psikhologii* [Fundamentals of general psychology]. Moscow: Publishing house "Pinter". 236 p. [in Russian].